

GERMANIYA VA FRANSIYA HUQUQ TIZIMLARIDA SUD AMALIYOTINING HUQUQIY MAQOMI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19996617>

Saidmamadova Oydinoy Otaxon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Germaniya va Fransiya huquq tizimlarida sud amaliyotining huquqiy maqomi qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Sud amaliyotining huquq manbalari tizimidagi o'rne, yuqori sud instansiyalari qarorlarining huquqni sharhlash va qo'llashdagi ahamiyati hamda sud hokimiyatining huquqiy tartibotni rivojlantirishdagi roli yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kontinental huquq tizimlarida qonun ustuvor bo'lsa-da, sud amaliyoti huquqni takomillashtirish va bir xilda qo'llashning muhim vositasi hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *sud amaliyoti, huquqiy maqom, Germaniya huquqi, Fransiya huquqi, qiyosiy huquq, sud pretsedenti, huquq manbalari, konstitutsiyaviy sud, kassatsiya, ma'muriy sud.*

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning huquq tizimlarini qiyosiy o'rganish yuridik fan oldida turgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sud amaliyotining huquq manbai sifatidagi o'rne, uning normativ-huquqiy tartibga solish jarayoniga ta'siri hamda sud hokimiyatining huquqni qo'llash va sharhlashdagi roli zamonaviy huquqshunoslikda dolzarb masalalardan biridir. Roman-german huquq oilasiga mansub bo'lgan Germaniya va Fransiya huquq tizimlari ushbu jihatdan alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Mazkur davlatlarda huquqning asosiy manbai sifatida qonun ustuvor mavqega ega bo'lsa-da, sud amaliyoti ham huquqni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

An'anaviy yondashuvga ko'ra, kontinental huquq tizimlarida sud pretsedenti anglosakson huquq tizimidagidek mustaqil huquq manbai sifatida tan olinmaydi. Biroq amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, yuqori sud instansiyalari tomonidan qabul qilinadigan qarorlar qonun normalarini sharhlash, huquqdagi bo'shliqlarni to'ldirish, yagona sud amaliyotini shakllantirish va huquqni bir xilda qo'llashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda, sud amaliyotining huquqiy maqomini faqat formal yuridik mezonlar asosida emas, balki uning real amaliy ta'siri nuqtayi nazaridan ham baholash zarur.

Germaniya huquq tizimida sud amaliyoti, ayniqsa Federal Constitutional Court of Germany hamda oliy federal

sudlar faoliyati orqali muhim ahamiyat kasb etadi. Konstitutsiyaviy nazorat organining qarorlari nafaqat konkret nizolarni hal qiladi, balki asosiy huquq va erkinliklarning mazmunini ochib beradi, qonunchilikni takomillashtirishga turtki bo'ladi hamda davlat organlari faoliyati uchun majburiy yuridik yo'nalish vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, fuqarolik, jinoyat, mehnat va ma'muriy sudlar amaliyoti ham qonunlarni izchil talqin qilishda muhim vosita hisoblanadi.

France huquq tizimida esa sud amaliyotining rivojlanishi o'ziga xos tarixiy yo'lni bosib o'tgan. Inqilobdan keyingi davrda sudyalarning normativ ijodkorligiga ehtiyotkor munosabat bildirilgan bo'lsa-da, keyinchalik Court of Cassation, Council of State hamda konstitutsiyaviy nazorat organlari qarorlari huquqni shakllantirishda muhim omilga aylandi. Ayniqsa, ma'muriy huquq sohasida sud amaliyoti ko'plab tamoyillar va institutlarning shakllanishida bevosita manba bo'lib xizmat qilgan.

Germaniya va Fransiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, yozma qonun ustuvor bo'lgan huquq tizimlarida ham sud amaliyoti huquqni qo'llashning oddiy texnik vositasi emas, balki huquqiy tartibotni rivojlantiruvchi muhim institutdir. Sud qarorlari orqali qonun normalarining mazmuni aniqlashtiriladi, yangi ijtimoiy munosabatlarga mos talqinlar ishlab chiqiladi va fuqarolarning huquqlari samarali himoya qilinadi. Shu jihatdan sud amaliyotining huquqiy maqomini qiyosiy tahlil qilish nafaqat

nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Mazkur maqolada Germany va France huquq tizimlarida sud amaliyotining huquqiy maqomi, uning huquq manbalari tizimidagi o'rni, sud qarorlarining majburiylik darajasi hamda huquqni rivojlantirishdagi roli qiyosiy-huquqiy usul asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu davlatlar tajribasidan kelib chiqib, zamonaviy huquq tizimlari uchun muhim nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko'zda tutiladi.

Sud amaliyotining huquqiy maqomini aniqlashda avvalo "huquq manbai" tushunchasiga e'tibor qaratish lozim. Huquq manbalari deganda jamiyatdagi huquq normalarining ifodalanish shakllari va ularning tashqi ko'rinishi tushuniladi. Kontinental huquq tizimlarida odatda konstitutsiya, kodekslar, qonunlar, normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro shartnomalar asosiy manba sifatida e'tirof etiladi. Biroq zamonaviy yuridik amaliyot shuni ko'rsatadiki, sud organlari tomonidan shakllantiriladigan yondashuvlar ham huquqiy tartibga solishda sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, qonun normalari umumiy xarakterga ega bo'lgan hollarda ularni aniqlashtirish va amaliyotga moslashtirish vazifasi sudlar zimmasiga yuklanadi.

Germany huquq tizimida sud qarorlari formal jihatdan qonun bilan tenglashtirilmasa-da, ularning amaliy nufuzi juda yuqori hisoblanadi. Nemis huquqiy an'anasida sudning vazifasi qonunni qo'llash va sharhlashdan iborat

deb qaraladi. Shu bilan birga, yuqori sud instansiyalarining huquqiy pozitsiyalari quyi sudlar faoliyatiga bevosita yo'nalish beradi. Natijada yagona sud amaliyoti shakllanadi va huquqni qo'llashda barqarorlik ta'minlanadi. Bu esa fuqarolar va tashkilotlar uchun huquqiy aniqlik hamda oldindan prognoz qilish imkonini yaratadi.

Federal Constitutional Court of Germany qarorlari Germaniya huquq tizimida alohida o'rin egallaydi. Mazkur sud qarorlari konstitutsiyaviy normalarning mazmunini ochib beradi, inson huquqlarini himoya qilish mezonlarini belgilaydi hamda davlat organlari faoliyati uchun majburiy yo'nalish sifatida xizmat qiladi. Konstitutsiyaviy sud tomonidan bildirilgan huquqiy pozitsiyalar ko'pincha qonunchilikka o'zgartirish kiritilishiga sabab bo'ladi. Shu jihatdan ushbu sud amaliyoti normativ-huquqiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sanaladi.

Germaniyada fuqarolik va ma'muriy sudlar amaliyoti ham huquqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, shartnoma huquqi, delikt majburiyatlari, mehnat nizolari yoki ma'muriy tartib-taomillarga oid ko'plab masalalarda kodeks normalarining mazmuni sud qarorlari orqali aniqlashtiriladi. Bunda sudlar yangi norma yaratmaydi, balki mavjud huquqiy qoidalarni zamonaviy ijtimoiy munosabatlarga mos ravishda talqin qiladi. Shu sababli Germaniya tajribasida sud amaliyoti huquqni qo'llash bilan

huquqni rivojlantirish o'rtasidagi muhim bog'lovchi bo'g'in hisoblanadi.

France huquq tizimida sud amaliyotining o'rni tarixan murakkab shakllangan. Fransuz huquqiy an'anasida qonun chiqaruvchi hokimiyat ustuvorligi tamoyili kuchli bo'lganligi sababli sudlar uzoq vaqt davomida faqat qonunni qo'llovchi organ sifatida talqin qilingan. Biroq amaliy ehtiyojlar natijasida sud qarorlari asta-sekin huquqiy tartibotning muhim elementi sifatida namoyon bo'ldi. Ayniqsa, kodekslarda to'liq tartibga solinmagan masalalarda sud amaliyoti muhim yo'naltiruvchi manbaga aylandi.

Court of Cassation tomonidan shakllantiriladigan yondashuvlar fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyotining bir xilligini ta'minlaydi. Ushbu sudning asosiy vazifasi ish holatlarini qayta ko'rib chiqish emas, balki huquq normalarining to'g'ri qo'llanilganini tekshirishdan iborat. Shu sababli uning qarorlari huquqiy talqin uchun muhim mezon vazifasini bajaradi. Quyi sudlar bunday pozitsiyalarni inobatga olgan holda ish yuritadi, bu esa butun mamlakat bo'yicha yagona yondashuvni shakllantiradi.

Fransiyada ma'muriy huquq sohasida sud amaliyoti ayniqsa katta ahamiyat kasb etadi. Council of State faoliyati natijasida ma'muriy javobgarlik, davlat xizmatlari, ma'muriy aktlarning qonuniyligi, davlatning javobgarligi kabi ko'plab institutlar rivojlangan. Mazkur sohada ko'plab tamoyillar avval sud amaliyotida shakllanib, keyinchalik normativ tartibga solish darajasiga

ko'tarilgan. Bu esa Fransiya huquq tizimida sud ijodkorligining amaliy ko'rinishini yaqqol namoyon etadi.

Germaniya va Fransiya tajribalarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikki davlatda ham qonun huquqning markaziy manbai bo'lib qolmoqda. Biroq sud amaliyoti ushbu tizimlarda ikkilamchi, lekin nihoyatda ta'sirchan institut sifatida faoliyat yuritadi. Germaniyada sud amaliyoti ko'proq tizimli sharhlash va konstitutsiyaviy nazorat orqali rivojlansa, Fransiyada ma'muriy huquq va kassatsion nazorat orqali o'zining kuchli ta'sirini namoyon etadi.

Har ikki mamlakatda sud qarorlarining amaliy ahamiyati huquqiy aniqlik, barqarorlik va adolat tamoyillarini ta'minlashda namoyon bo'ladi. Yagona yondashuvning mavjudligi fuqarolarning sudga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, huquqni turlicha qo'llash xavfini kamaytiradi va huquqiy nizolarni samarali hal etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sud amaliyoti qonunchilikdagi bo'shliqlarni to'ldirish, yangi ijtimoiy munosabatlarga mos yechimlar ishlab chiqish va huquq tizimini moslashuvchan saqlash imkonini beradi.

Zamonaviy huquqshunoslik nuqtayi nazaridan sud amaliyotining huquqiy maqomi faqat rasmiy manba sifatida tan olinishi yoki olinmasligi bilan belgilanmaydi. Uning haqiqiy ahamiyati huquqiy tartibotni shakllantirishga ko'rsatadigan real ta'siri bilan o'lchanadi. Shu ma'noda Germaniya va Fransiya

huquq tizimlari sud amaliyoti yozma qonun ustuvor bo'lgan sharoitda ham samarali huquqiy vosita bo'la olishini tasdiqlaydi.

Germaniya va Fransiya huquq tizimlarida sud amaliyotining huquqiy maqomini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, roman-german huquq oilasiga mansub davlatlarda qonun asosiy huquq manbai bo'lib qolsa-da, sud amaliyoti ham huquqiy tartibga solishning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Sud qarorlari rasmiy jihatdan normativ hujjat maqomiga ega bo'lmagan hollarda ham, ular huquq normalarini sharhlash, bir xilda qo'llash va huquqiy bo'shliqlarni bartaraf etishda katta ahamiyat kasb etadi.

Germaniya tajribasi sud amaliyotining, ayniqsa konstitutsiyaviy nazorat va oliy sudlar faoliyati orqali huquqni rivojlantirishdagi rolini yaqqol ko'rsatadi. Sudlarning huquqiy pozitsiyalari inson huquqlarini himoya qilish, davlat organlari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda huquqiy aniqlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Fransiya tajribasida esa kassatsion nazorat va ma'muriy sud amaliyoti orqali ko'plab huquqiy institutlar shakllangan bo'lib, bu sud amaliyotining amaliy ijodkorlik xususiyatini namoyon etadi.

Har ikki davlat tajribasi shuni tasdiqlaydiki, sud amaliyoti zamonaviy huquq tizimida faqat nizolarni hal etish vositasi emas, balki huquqni takomillashtirish va jamiyat ehtiyojlariga moslashtirishning samarali mexanizmidir. Shu sababli sud amaliyotining ilmiy-

nazariy asoslarini chuqur o'rganish, uning huquq manbalari tizimidagi o'rnini to'g'ri baholash hamda ilg'or xorijiy tajribalarni milliy qonunchilik va sud amaliyotiga tatbiq etish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Introduction to Comparative Law. Oxford University Press, 1998.
2. The Civil Law Tradition. Stanford University Press, 2007.
3. Comparative Law. Oxford University Press, 2019.
4. French Administrative Law. Oxford University Press, 1998.
5. German Constitutional Law. Duke University Press, 2012.
6. Judicial Review in Europe. Oxford University Press, 1989.
7. Constitutional Courts and Democratic Values. Yale University Press, 2009.
8. Principles of French Law. Oxford University Press, 2008.
9. The German Legal System and Laws. Oxford University Press, 2010.
10. Comparative Constitutional Justice. Edward Elgar Publishing, 2012.